

ANTİK ÇAĞ'DAN GÜNÜMÜZE TARİH FELSEFESİ

Editör

Mehmet Ali SARI

© Copyright 2025

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-375-604-8

Sayfa Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Kitap Adı

Antik Çağ'dan Günümüze
Tarih Felsefesi

Kapak Tasarımı

Öğr. Gör. Ümit PARSIL

Editörler

Mehmet Ali SARI
ORCID iD: 0000-0002-7523-3090

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Bisac Code

PHI002000

DOI

10.37609/akya.3778

Kütüphane Kimlik Kartı

Antik Çağ'dan Günümüze Tarih Felsefesi / ed. Mehmet Ali Sarı.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2025.

320 s. : şekil. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253756048

1. Felsefe.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Tarihe bakıldığında bir bakıma insanlığın hikâyesini yazma çabası olduğu söylenebilir. Bu çabaysa kimi zaman bir destan, kimi zaman bir kehanet, kimi zaman da insan duygularının dile geldiği bir şiirsel anlatı da olabilir. Ne ki tarih, yalnızca olayların sıralı bir kaydı olmamakla birlikte insanlığın zaman içindeki varlığını anlamlandırma arayışının da bir sonucudur. Öte taraftan felsefe ile tarihin kesişim noktasını gösteren “Tarih Felsefesi” ise Antik Çağ’dan itibaren felsefe ile tarih arasındaki ilişkinin de bir tür tarihini meydana getirir. Homeros’un “İlyada” adlı eserinde “HİSTOR (İSTOREİN)” kelimesinin ilk kullanımı görülür. Histor kelimesi, Historian (tarihçi) kelimesinin etimolojik atasıdır. Histor; gören, sezen, kavrayan, bilen birisidir, hem de bir hakem ve yargıç anlamına da gelir. Historie, Grekçe “İstorein” kökünden gelir. Sözcük İon dilinde, “bildirme, haber alma yoluyla bilgi edinme” anlamlarına gelir. Attika lehçesindeyse, sözcüğün “görerek, tanık olarak bilmek” anlamlarının yanı sıra “coğrafya, astronomi, bitki, hayvan bilgisi” hatta giderek doğa bilgisini kuşatacak bir biçimde kullanıldığı görülmüştür. Historie sözcüğünün Antik Çağ’da sadece doğal olaylara ilişkin, bilgi edinme anlamında kullanılmayıp aynı zamanda insan toplumlarının başından geçen olayları kaydetme yoluyla bildirilmesi şeklindeki kullanımını Herodotos’ta görülür. Herodot, yazdığı kitaba “İstoria Apodesis”, yani tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması adını vermiştir. Herakleitos ise, İstoria sözcüğünü akıl bilgisi olarak Logos’tan ayırt ederek kullanmış ve İstoriik bilgiye çokluk bilgisi adını vermiştir. Aristoteles de Herakleitos gibi bir düşünceye sahip olmakla birlikte İstoriik Bilgiyi Episteme’den akıl ve kanıt yoluyla elde edilen bilgiden ayırarak bireysel bir bilgi olarak genelin (tümelin) bilgisini veremeyeceğini iddia etmiştir. Aristoteles’e göre İstoriik (tarihsel) bilgi aynı zamanda bir ebedi türdür. Aristoteles Poetika adlı eserinde bu bilgi türünü Şiir sanatının altında bir yere koyar. Ona göre tarihçi daha çok gerçekten olan şeyi ifade eder. Şair ise “olabilir olan şeyi” ifade eder. Bunun için şiir, tarih eserine göre daha felsefi olduğu gibi daha üstün olarak da değerlendirilebilir. Aristoteles açısından şiir daha çok “genel” (tümel) olanı tarih ise tek olanı tasvir eder.

Tarih Felsefesi ise “TARİH” kelimesinin çift anlamından hareketle iki anlamı olan bir sözcüktür. Tarih sözcüğü, hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu, yani “yaşanmış geçmişi” adlandırmakta kullanılır; hem de bu sözcükle, bu yaşanmış geçmişi konu edinen bilim “Tarih Bilimi”dir. Buna göreyse birincileyin, geçmişte kalan insani-toplumsal olaylar olarak tarih “Res Gastae” olarak adlandırılır. “Res Gastae”, olmuş bitmiş şeyler, yapılan işler, yaşanmış geçmiş anlamına gelir. Burada her bilgi dalında olduğu üzere Tarihin nesnesi de “Geçmiş” olarak ele alınmaktadır. İkincileyin ise; insan dünyasında meydana gelen olayları konu alan disipline ya da bilime de “Historia Rerum Gestarum” denir. Burada Res Gastae’yi ele alma, bunlara ilişkin soruları yanıtlama, geçmiş öyküleme söz konusudur. Olmuş bitmiş şeylerin bilgisi söz konusudur. Bu iki alandan birincisine “Varlık Alanı Olarak Tarih” ikincisineyse “Bilgi Alanı Olarak Tarih” denir. Birinci anlamıyla Tarih Felsefesi, filozofların belirli bir ilkeden, bir kavramdan, bir görüşten yola çıkarak “Res Gastae”nin tümünü açıklamaya çalıştıkları evrensel bir tarih, bir dünya tarihi kurmaya giriştikleri türden tarih felsefesidir. Tarihi ikinci anlamıyla ele alan tarih felsefesiye tarihçinin tarihe ilişkin bilgisinin temellerini soruşturan, tarih bilgisi elde etmenin yöntemlerini ortaya koymaya çalışan, bir bilgi alanı olarak tarihin metodolojik sorunlarıyla uğraşan bir tarih felsefesidir. Tarih felsefesinde bu işi yapan filozof, bir yandan tarih nedir sorusuna cevap ararken, öte yandan tarihçinin bildiğini ileri sürdüğü şeyleri nasıl bildiğini, onları bilmesini olanaklı kılanın ne olduğunu, ortaya koyduğu bilginin değerini sorgular. Bu bakımdan tarih Felsefesinin sorduğu sorular tarihsel bilginin özelliği nelerdir; tarihte açıklama sorunu nedir? anlama-açıklama, neden-nedensellik, nesnellik, kesinlik, tarihsel kanıt, olay, vaka, durum, olgu, olay gibi bir takım temel kavramlar tarih felsefesinin bilgi ile ilgili kısmını oluşturur. Tarih bir amaca mı hizmet eder, yoksa tesadüflerin bir sonucu mudur? İnsanlık tarihi bir çizgide mi ilerler, yoksa döngülerin içinde mi döner? Herodot’un hikâyelerinden Hegel’in mutlak tinine, Vico’nun döngüsel tarih anlayışından Marx’ın materyalist yorumuna kadar, tarih felsefesi, bu soruları farklı zamanlarda farklı biçimlerde cevaplamaya çalışmıştır.

Bu kitapta Antik Çağ’dan günümüze kadar tarih üzerine felsefece bir bakış açısı altında sorulmuş olan sorulara filozoflar tarafından verilen cevaplar, oldukça geniş bir çerçevede bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Tarih felsefesi bir felsefe disiplini olarak düşünüldüğünde, geçmişten bu tarafa bakıldığında oldukça geniş bir çerçeveye sahiptir. Bu nedenle bu kitapta tarih felsefesi dendiğinde ilk akla gelen filozofların görüşleri ortaya konulma gayreti gösterilmiştir. Eksik olan kimi filozof ve felsefeler ise daha sonraki baskılarda bir proje olarak düşünül-

mektedir. Kitabın bölümlenmesi ve içeriğiye, Antik Çağ'dan, Orta Çağ'a oradan Modern Çağ ve Yakın Çağ'a kadar tüm düşünce çağlarını kapsayacak bir biçimde oluşturulmaya çalışılmıştır. Antik Çağ'ın katı akılcı episteme anlayışına karşı Herodot ve Thucydides'in tarihi bir bilim olarak kurma çabalarından başlayarak, Ortaçağ'da ilk tarih filozofu olarak da görülen Augustinus'un ve İslam ortaçağının en önemli düşünürü ve bir tarih bilimi kurmaya çalışan İbn-i Haldun'a, Vico'nun insanlığın döngüsel tarih anlayışına, Aydınlanma döneminin özellikle Herder ve Kant'ın tarih görüşlerine, aynı zamanda 19. Yüzyılı bir tarih yüzyılı olarak okuyan Hegel'in idealist tarih anlayışına, Marx'ın sınıf mücadeleleriyle şekillenen tarih görüşüne ve yirminci yüzyılda özellikle tarih dünyasına ilişkin bilginin olanaklılığını ve tin bilimlerinin felsefi temelini atmaya çalışan Dilthey'e ve yakın çağda tarih üzerine farklı ve yeni bakış açıları ortaya koyan K.R. Popper, B. Croce, T. Adorno, M. Foucault, R. C. Collinwood ve H. White'in tarih görüşlerine uzanan bir yelpazede tarih felsefesinin en etkili düşünürleri bu kitapta bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede "Antik Çağ'dan Günümüze Tarih Felsefesi" adlı bu çalışmada sırasıyla Alper Bilgehan Yardımcı, Mehmet Ali Sarı, Hüseyin Fırat Şenol, Ceyhun Akın Cengiz, Erdal İşbir, Emin Oral, Eren Rızvanoğlu, Cengiz İskender Özkan, Burak Sayın, Ferda Yıldırım Gülenç, Metin Becermen, Kurtul Gülenç-Şilan Kesler ve Nuri Çiçek-Feyza Demir Çiçek'in yazıları yer almaktadır. Yazarlara, Tarih Felsefesi için temel bir başvuru kaynağı olacak olan bu esere çok değerli yazıları ve katkılarından dolayı teşekkürü bir borç biliriz. Kitabın basım aşamasında desteklerini esirgemeyen Akademisyen Kitabevi Yayınları'na da şükranlarımızı sunarız.

Mehmet Ali SARI
DENİZLİ, 2025

İÇİNDEKİLER

KISIM 1	1
Herodot'un Tarih Anlayışı	3
<i>Alper Bilgehan YARDIMCI</i>	
Thukydides'in Tarih Anlayışı	27
<i>Alper Bilgehan YARDIMCI</i>	
KISIM 2	43
Aurelius Augustinus'un Tarih Anlayışı	45
<i>Mehmet Ali SARI</i>	
İbn Haldun'un Tarih Anlayışı	61
<i>Ceyhun Akın CENGİZ</i>	
KISIM 3	73
Giambattista Vico'nun Tarih Anlayışı	75
<i>Hüseyin Fırat ŞENOL</i>	
Johann Gottfried Herder'in Tarih Anlayışı	87
<i>Erdal İSBİR</i>	
Immanuel Kant'ın Tarih Anlayışı	101
<i>Emin ORAL</i>	

Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in Tarih Anlayışı.....	123
<i>Eren RIZVANOĞLU</i>	
Karl Marx'ın Tarih Anlayışı	149
<i>Ceyhun Akın CENGİZ</i>	
Wilhem Dilthey'in Tarih Anlayışı	163
<i>Erdal İSBİR</i>	
KISIM 4	179
Karl Popper'ın Tarih Anlayışı	181
<i>Cengiz İskender ÖZKAN</i>	
Benedetto Croce'nin Tarih Anlayışı.....	201
<i>Burak SAYIN</i>	
Theodor W. Adorno'nun Tarih Anlayışı	217
<i>Ferda YILDIRIM GÜLENÇ</i>	
Michel Foucault'nun Tarih Anlayışı	241
<i>Metin BECERMEN</i>	
Robin George Collingwood'un Tarih Anlayışı.....	271
<i>Feyza DEMİR ÇİÇEK</i>	
<i>Nuri ÇİÇEK</i>	
Hayden White'in Tarih Anlayışı	287
<i>Kurtul GÜLENÇ</i>	
<i>Şilan KESLER</i>	

YAZARLAR

Prof. Dr. Metin BECERMEN

Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Ceyhan Akın CENGİZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Arş. Gör. Dr. Feyza DEMİR ÇİÇEK

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri

Arş. Gör. Nuri ÇİÇEK

Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü

**Dr. Öğr. Üyesi Ferda YILDIRIM
GÜLENC**

Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Felsefe Tarihi AD.

Prof. Dr. Kurtul GÜLENC

Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Erdal İSBİR

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Arş. Gör. Şilan KESLER

Mimar Sinan Güzel Sanatlar
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Arş. Gör. Dr. Emin ORAL

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Cengiz İskender ÖZKAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Prof. Dr. Eren RIZVANOĞLU

İzmir Demokrasi Üniversitesi, Felsefe
Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Ali SARI

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe
Bölümü

Arş. Gör. Dr. Burak SAYIN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Hüseyin Fırat ŞENOL

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Felsefe Bölümü

Doç. Dr. Alper Bilgehan**YARDIMCI**

Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe
Bölümü

BÖLÜM 1.1

HERODOT'UN TARİH ANLAYIŞI

Alper Bilgehan YARDIMCI¹

GİRİŞ

Cicero, *Yasalar Üzerine (De Legibus)* adlı eserinin birinci kitabının beşinci bölümünde Herodot'a (yaklaşık MÖ 484-MÖ 425) (Grekçe: *Herodotos*, Latince ve İngilizce: *Herodotus*) “tarihin babası” (*pater historiae*) unvanını verir. Bu nitelendirme, Herodot'un *historiai* kavramını ilk kez sistemli biçimde kullanan, sorgulayan ve yazılı hâle getiren kişi olarak kabul edildiğini göstermektedir. Herodot yalnızca Antik Çağ tarihinin değil aynı zamanda tarih felsefesinin de kurucu figürlerinden biri olarak değerlendirilir (Evans, 1985, s. 556). *Historiai* (İngilizce “*Histories*” ya da “*History*”, Türkçe “*Tarih*” olarak çevrilmiştir) adlı eseri sadece olayların kronolojik bir dizimini sunmakla kalmaz aynı zamanda geçmişin anlamaya yönelik entelektüel bir çaba olarak da öne çıkar. Bu eser, Pers İmparatorluğu'nun yükselişine dair bilinen en eski anlatılardan biri olup, MÖ 5. yüzyıldaki Pers-Yunan Savaşları'nın nedenlerini ve gelişimini tarihsel bağlam içinde ele alır. Herodot bu çatışmayı yalnızca bir siyasal mücadele olarak değil kölelik ile özgürlük arasında temellenen ilkesel bir karşılaşma olarak çerçeveler. Bir yanda baskıcı Pers İmparatorluğu, diğer yanda ise Atinalıların öncülüğünde birleşmiş Yunan *polis*leri yer alır. Günümüzdeki edisyonlarda dokuz kitaba ayrılan *Histo-*

¹ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü, alperyardimci@pau.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3245-7203

düşününürün geliştireceği tarih felsefesi yaklaşımlarının öncülüdür. Bu bağlamda, Herodot'un tarihe yalnızca olayları kaydetmekle kalmayıp anlam arayışı olarak yaklaşımı, modern dönemde ideolojilerin sonu ve tarihin anlamı üzerine yürütülen tartışmaların erken bir izdüşümü olarak da görülebilir (Sarı, 2010, s. 17).

Sonuç olarak Herodot tarihe eleştirel aklı, çok yönlü bakışı ve insan merkezli yorumu getiren ilk tarihçidir. Olayları yalnızca ilahi irade ya da rastlantı ile açıklamak yerine bireylerin eylemleri, toplumsal yapılar ve kültürel koşullar üzerinden değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, modern tarihçiliğin ve tarih felsefesinin yapıtaşlarından biridir. Herodot, haklı olarak “*tarihin babası*” unvanını taşımakta ancak aynı zamanda “*tarihin ilk büyük filozofu*” olarak da anılmayı hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- Arnold, J. H. (2000). *History: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Asheri, D., Lloyd, A., & Corcella, A. (2007). *A commentary on Herodotus books I-IV* (O. Murray & A. Moreno, Eds.). Oxford University Press.
- Bowen, A. (1992). *The malice of Herodotus*. Aris & Phillips.
- Cicero. (1st century BCE). *De legibus* I.5. The Latin Library.
- Dewald, C., & Marincola, J. (Eds.). (2006). *The Cambridge companion to Herodotus*. Cambridge University Press.
- Evans, J. A. S. (1985). The father of oral history [Review of *Herodotean narrative and discourse*, by M. L. Lang]. *The Virginia Quarterly Review*, 61(3), 556-559.
- Ferrill, A. (1978). Herodotus on tyranny. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 27(3), 385-398.
- Forsdyke, S. (2001). Athenian democratic ideology and Herodotus' *Histories*. *American Journal of Philology*, 122(3), 329-358.
- Hart, J. (2014). *Herodotus and Greek history* (Routledge Revivals). Routledge.
- Hartog, F. (1988). *The mirror of Herodotus: The representation of the other in the writing of history* (No. 5). University of California Press.
- Haywood, J., & Post, D. (2022). The downfall of Croesus and Oedipus: Tracing affinities between Herodotus' *Histories* and Sophocles' *Oedipus Tyrannus*. *Classical World*, 115(3), 225-259.
- Herodotus. (2013). *The complete works of Herodotus* (A. D. Godley, Trans.). Delphi Classics.
- Holland, T. (2006). *Persian fire: The first world empire and the battle for the West*. Doubleday.
- Konstantakos, I. M. (2024). Digressive anecdotes, narrative excursus and historical thought in Herodotus. In M. Baumann & V. Liotsakis (Eds.), *Digressions in classical historiography* (pp. 11-42). De Gruyter.
- Lang, M. L. (1984). Herodotus: Oral history with a difference. *Proceedings of the American Philological Society*, 128(2), 93-103.
- Lateiner, D. (1989). *The historical method of Herodotus* (Phoenix Supplementary Volume, 23). University of Toronto Press.
- Linderborg, O. (2019). The place of Herodotus' constitutional debate in the history of political ideas and the emergence of classical social theory. *Akropolis: Journal of Hellenic Studies*, 3(5), 5-28.
- Momigliano, A. (1958). The place of Herodotus in the history of historiography. *History*, 43(147), 1-13.
- Murray, O. (2001). Herodotus and oral history. In N. Luraghi (Ed.), *The historian's craft in the age of Herodotus* (pp. 16-44). Oxford University Press.

- Munson, R. (2007). Herodotus and his sources [Review of *Erodoto e il "modello erodoteo". Formazione e trasmissione delle tradizioni storiche in Grecia*, by M. Giangiulio]. *The Classical Review*, 57(1), 24-26. <http://www.jstor.org/stable/4497393>
- Nagy, G. (1987). Herodotus the *logios*. *Arethusa*, 20(1-2), 175-184.
- Nagy, G. (1996). *Poetry as performance: Homer and beyond*. Cambridge University Press.
- Paintin, I. R. M. (2019). *Ways of seeing: A study of opsis in Herodotus' Histories* [Doctoral thesis, Birkbeck, University of London].
- Ríos Gordillo, C. A. (2021). Herodotus and *The Histories*: Accounts of intercivilizational contact. *Comparative Civilizations Review*, 85(85), 99-121.
- Sarı, M. A. (2010). Tarihin mi sonu yoksa ideolojilerin mi? Kaygı: Uludağ Üniversitesi *Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 14, 61-84.
- Scullion, S. (2023). Herodotus as tour guide: The autopsy motif. In K. Kingsley, M. Monti, & T. Rood (Eds.), *The authoritative historian: Tradition and innovation in ancient historiography* (pp. 101-120). Cambridge University Press.
- Thomas, C. G. (1988). Between literacy and orality: Herodotus' historiography. *Mediterranean Historical Review*, 3(2), 54-70.
- Thomas, R. (2000). *Herodotus in context: Ethnography, science and the art of persuasion*. Cambridge University Press.
- West, S. (1991). Herodotus' portrait of Hecataeus. *The Journal of Hellenic Studies*, 111, 144-160.

BÖLÜM 1.2

THUKYDİDES'İN TARİH ANLAYIŞI

Alper Bilgehan YARDIMCI¹

GİRİŞ

Peloponez Savaşı Tarihi'nin yazarı Thukydides (*Grekçe: Thoukydídēs, İngilizce: Thucydides*), Antik Yunanda tarihyazımının yönünü köklü biçimde değiştiren bir figürdür. Atina ile Sparta arasındaki uzun savaşı kayıt altına alırken eserinin “geçici bir dinleyici hoşnutluğu için hazırlanmış bir gösteri olmaktan çok, tüm zamanlar için kalıcı bir kazanım²” olmasını hedeflediğini vurgular (Thucydides, 2009, I.22³, s. 16, çev. Hammond). Gerçekten de onun tarih anlayışı ve yöntemi, bu eseri çağının ötesine taşıyarak kalıcı bir düşünsel başvuru kaynağına dönüştürmüştür. Thukydides'in tarihe yaklaşımı, olayları yalnızca betimlemekle kalmayıp bunların ardındaki nedenleri araştırmayı ve böylece insan doğasında gözlemlenebilecek süreklilikleri açığa çıkarmayı amaçlar. Kendi ifadesiyle, “*insan doğası aynı kaldıkça*” benzer olaylar tekrar yaşanacaktır (I.22). Bu bakımdan Thukydides, tarihi yalnızca geçmişini kaydetme aracı olarak değil geleceği kavramaya yardımcı olacak bir düşünsel zemin olarak görür. Nitekim, eserinin “her-

¹ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü, alperyardimci@pau.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3245-7203

² Bu metindeki Thukydides'in Peloponez Savaşı Tarihi adlı eserine ilişkin tüm alıntılar, yazar tarafından Thucydides'in M. Hammond çevirisiyle yayımlanan İngilizce baskısına dayanılarak yapılmıştır: Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War* (M. Hammond, Trans.). Oxford: Oxford University Press.

³ Thukydides'in “Peloponez Savaşı Tarihi” adlı eserine yapılacak atıflar, bundan sonra evrensel standartta kitap ve paragraf numaralarıyla verilecektir.

kikâtlereindir. O, tarihin akışında kalıcı öğeler ve prensipler bulunduğunu sezinlemiş ve bunları ortaya koymuştur. Bu yönüyle belki yanlış olabileceği noktalar da vardır çünkü zira insanlık bazen onu bile şaşırtacak değişimler gösterebilmektedir. Ancak Thukydides, tarihten kolaycı dersler çıkarmaya çalışmaz. Onun temel motivasyonu tarihin anlaşılmasıdır. Bu mütevazı ama güçlü yaklaşım onu her dönemde güncel kılmaktadır.

Sonuç olarak Thukydides, tarihe sadece olayların değil, insan doğasının ve politikanın bir incelemesi olarak bakmıştır. Tarih tekerrür eder sözü basit bir klişedir. Thukydides bunun ötesine geçerek “neden tekerrür eder?” sorusunu sormuştur. Bu soruya verdiği iktidar hırsı, korku, çıkar, onur, kamusal erdemin aşınması, liderlik vizyonu gibi cevaplar bugün de geçerliliğini koruyan temalardır. İşte bu yüzden Thukydides okumak salt eski bir savaşı öğrenmekten öte insan toplumunun karanlık ve aydınlık yanlarını zamansız bir aynada seyretmek demektir. Kendi deyişle yazdığı tarih “belki kulağa hoş gelmeyebilir” ama “gerçeği görmek ve geleceği sezmek isteyen için faydalıdır” (I.22). Aradan yirmi beş asır geçse de Thukydides'in tarihi bu faydayı sunmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, A. (2016). Antik Yunan'da tarihsel nedensellik. *Asia Minor Studies*, 4(8), 8-18. <https://doi.org/10.17067/ams.58681>
- Balot, R., Forsdyke, S., & Foster, E. (Eds.). (2017). *The Oxford handbook of Thucydides*. Oxford University Press.
- Bedford, D., & Workman, T. (2001). The tragic reading of the Thucydidean tragedy. *Review of International Studies*, 27(1), 51-67. <https://doi.org/10.1017/S0260210500010993>
- Collingwood, R. G. (1946). *The idea of history*. Oxford University Press.
- Connor, W. R. (1984). *Thucydides*. Princeton University Press.
- Dionysius of Halicarnassus. (1985). On Thucydides (S. Usher, Trans.). In S. Usher (Ed. & Trans.), *Dionysius of Halicarnassus: Critical essays, Volume I* (pp. 317-401). Harvard University Press.
- Dover, K. J. (1983). Thucydides “as history” and “as literature”. *History and Theory*, 22(1), 54-63.
- Finley, J. H., Jr. (1940). The unity of Thucydides' History. *Harvard Studies in Classical Philology*, 51(Supplement), 255-297.
- Forsdyke, S. (2017). Thucydides' historical method. In R. K. Balot & S. Forsdyke (Eds.), *The Oxford handbook of Thucydides* (pp. 19-38). Oxford University Press.
- Foster, E. (2010). *Thucydides, Pericles, and Periclean imperialism*. Cambridge University Press.
- Grote, G. (2013). *A history of Greece: From the time of Solon to 403 BC*. Routledge.
- Kagan, D. (2003). *The Peloponnesian War*. Viking Press.
- Kagan, D. (2013). *The peace of Nicias and the Sicilian expedition*. Cornell University Press.
- Kateb, G. (1964). Thucydides' History: A manual of statecraft. *Political Science Quarterly*, 79(4), 481-503.
- McGregor, M. F. (1956). The politics of the historian Thucydides. *Phoenix*, 10(3), 93-102.
- Momigliano, A. (1990). *The classical foundations of modern historiography*. University of California Press.
- Morley, N. (2014). *Thucydides and the idea of history*. I. B. Tauris.

- Nussbaum, M. C. (1986). *The fragility of goodness: Luck and ethics in Greek tragedy and philosophy*. Cambridge University Press.
- Pope, M. (1988). Thucydides and democracy. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 37(3), 276-296.
- Popper, K. R. (1994). *The open society and its enemies*. Princeton University Press.
- Rhodes, P. J. (2023). Thucydides' use of evidence and sources. In P. Low (Ed.), *The Cambridge companion to Thucydides* (pp. 50-62). Cambridge University Press.
- Robinson, E. W. (2017). Thucydides on the causes and outbreak of the Peloponnesian War. In S. Forsdyke, E. Foster, & R. Balot (Eds.), *The Oxford handbook of Thucydides* (pp. 115-124). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199340385.013.10>
- Strauss, L. (1964). *The city and man*. Rand McNally.
- Thucydides. (2009). *The Peloponnesian War* (M. Hammond, Trans.). Oxford University Press.
- Van Wees, H. (2017). Thucydides on early Greek history. In R. K. Balot & S. Forsdyke (Eds.), *The Oxford handbook of Thucydides* (pp. 39-62). Oxford University Press.
- Visvardi, E. (2012, November 30). Collective emotion in Thucydides. *Harvard Center for Hellenic Studies Research Bulletin*. <https://research-bulletin.chs.harvard.edu/2012/11/30/collective-emotion-in-thucydides-2/>
- White, H. (1973). *Metahistory: The historical imagination in nineteenth-century Europe*. Johns Hopkins University Press.

BÖLÜM 2.1

AURELIUS AUGUSTINUS'UN TARİH ANLAYIŞI

Mehmet Ali SARI¹

GİRİŞ

Aurelius Augustinus, İ.S. 354'te Roma İmparatorluğunun egemenliği altında bulunan Kuzey Afrika Cezayir (Numidia) yakınlarındaki Tagaste şehrinde dünyaya gelmiş ve yine Kuzey Afrika'da Hippo adlı şehirde İ.S. 430 yılında ölmüştür. Babası Patricius bir Pagan, annesi Monica ise Hristiyan'dır (Çotuksöken, 2013, s. 81). İlk öğrenimini Tagaste şehrinde tamamladıktan sonra, ilerleyen yaşlarda zamanın bir kültür kenti olan Madaurus'a giderek öğrenimini sürdürmüştür. (Çotuksöken; Babür, 2004, s. 50). Daha sonra Tagaste'ye dönmesinin ardından babası onu Kartaca'ya göndermeye çalışır. Bir süre burada kaldıktan sonra İ.S. 370 yılının sonlarına doğru Kartaca'ya gitmeyi başarır. Kartaca yıllarında, muhtemelen gençlik yıllarında, bir süre birlikte yaşadığı bir kadından İ.S. 372 yılında Adeodatus adını verdiği bir oğlu dünyaya gelir. Bu yıllarda Augustinus, özellikle Cicero'nun "Hortentiu's" adlı yapıtıyla tanışır ve bu yapıt kendisi üzerinde çok büyük bir etki meydana getirir.

Augustinus'un üzerinde, özellikle de çocukluk yıllarında, koyu bir Hristiyan olan annesi oldukça etkili olmuştur. Geçmiş yaşantısını ve Tanrı ile olan ilişkisini anlattığı eseri İtiraf'lar'da (Confessiones), çocukluk yıllarından bahsederken okul ve matematik, geometri gibi bilimleri çok sevmediğini, daha çok oyun oynama-

¹ Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Felsefe Bölümü, masari@pau.edu.tr,
ORCID iD: 0000-0002-7523-3090

KAYNAKLAR

- Augustine (1998). *The City of God Against the Pagans*, Edt: R. W. Dyson, Cambridge University Press.
- Augustinus (1999). *İtirafılar*, Çev: D. Pamir, Kaknüs Yayınları.
- Augustinus (2021). *Tanrı Devleti Seçmeler*, Çev: Ö. Sencermeren, Bilgesu Yayınları.
- Bıçak, A. (2004). *Tarih Düşüncesi III: Tarih Felsefesinin Oluşumu*, Dergâh Yayınları.
- Carr, E.H. (1991). *Tarih Nedir*, Çev: M. Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1996). *Tarih Tasarımı*, Çev: K. Dinçer, Gündoğan Yayınları.
- Çotuksöken, B; Babür, S. (2004). *Metinlerle Ortaçağ'da Felsefe*, Bilgesu Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2013). "Aurelius Augustinus", *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Edt: Ahu Tunçel-Kurtul Gülenç, DoğuBatı Yayınları.
- Dinkler, E. (1966). "Earliest Christianity", *The Idea of History in the Ancient Near East*, Edt: Robert C. Dentan, Yale University Press.
- Gilson, E. (2003). *Ortaçağ Felsefesinin Ruhu*, Çev: Ş. Öçal, Açılım Kitap.
- Gökberk, M. (1997). *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*, Yapı Kredi Yayınları.
- Özlem, D. (1998). *Tarih Felsefesi*, Dokuz Eylül Yayınları.
- Sarı, M. A.; Ağırman F. (2008). "Tarihte İlerleme İdesi'nin Biçimsel ve Tarihsel İki Kaynağı: Augustinus'un ve Aydınlanma'nın Tarih Anlayışı", SBArD 12.
- Sarı, M. A. (2010). "Tarihin mi Sonu Yoksa İdeolojilerin mi?", KAYGI 14.

BÖLÜM 2.2

İBN HALDUN'UN TARİH ANLAYIŞI

Ceyhun Akın CENGİZ¹

GİRİŞ

İbn Haldun 1332 yılında Tunus'ta doğmuştur. Ailesinin kökeni Sevilla'ya dayanmaktadır. Eğitiminde ilk olarak etkili olan kişi babasıdır. Ayrıca Tunus'ta alanının önemli hocalarından kelim, edebiyat, felsefe, mantık, matematik, fıkıh dersleri almıştır. Devlet idaresinde Tunus, Endülüs, Fas, Gırnata gibi yerlerde, kadılık ve katiplik görevlerini yerine getirmiştir. Bulunduğu yörelerin idarecilerinin elçiliğini yapmıştır. Çalışma hayatı çetin mücadelelerle geçmiştir. Teorisinin oluşmasında yaşantılarının etkisini görmek mümkündür. İbn Haldun el-Ezher Üniversitesi'nde ders vermiştir. Kahire'de 1406 yılında vefat etmiştir.

İbn Haldun tarih alanındaki görüşleriyle, ön plana çıkan bir düşünürdür. Belirli bir öncüsü yoktur ve kendisine has görüşler ileri sürmüştür (Lacoste, 2002, s. 310). Ününü Kitabü'l-İber adlı (İbretler Kitabı, Arap ve Acem Dönemleri ve Bunların Çağdaşları Olan Büyük Egemenlere İlişkin, Başlangıçtan Bu Yana Gelen Haberler Divanı) (Dale, 2018, s. 181) eseri ve onun girişi Mukaddime adlı bölümünde ileri sürdüğü fikirleri sayesinde kazanmıştır. Özellikle insani bilimlerin sahasında genel-geçer kanunlara ulaşılabilceğini ortaya koymasıyla farklılaşmıştır. Ayrıca insanın tarihsel bir varlık olduğunu göstermiştir. Tarih ve toplum üzerine ileri sürdüğü görüşleri gerçekçidir, olaylara ve olgulara dayalı-

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ceyhunakincengiz@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-6929-1158.

KAYNAKLAR

- Arslan, A. (1987). *İbni Haldun*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akyol, A. (2011/2). İbn Haldun'un ilim anlayışında felsefe ve tarih tasavvuru. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, (20), 29-59.
- Dale, S. F. (2018). *İbn Haldun ve insan bilimi*. (çev. A. Ay, C. Coşkan) Say Yayınları.
- Durak, N., Tortuk, B. B. (2016). İbn Haldun felsefesinde zaman ve tarih tasavvuru. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (22), 349- 367.
- Hassan, Ü. (2010). *İbn Haldun'un metodu ve siyaset teorisi*. DoğuBatı Yayınları.
- İbn Haldun. (2020). *Mukaddime*. (çev. S. Uludağ) Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun. (2004). *Mukaddime*. (çev. H. Kendir) Yeni Şafak Kültür Yayınları.
- Lacoste, Y. (2002). *İbn Haldun Üçüncü dünyanın geçmişi tarih biliminin doğuşu*. (çev. Mehmet Sert) Don Kişot Yayınları.
- Özlem, D. (1996). *Tarih felsefesi*. Anahtar Kitaplar.
- Sağsöz, O. (2019). *İbn Haldun'un maişet yolları*. Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Uludağ, S. (2015). *İbn Haldun, hayatı, eserleri, fikirleri*. Harf Yayınları.
- Yıldız, M. (2010/Güz). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (10) 25-55.

BÖLÜM 3.1

GIAMBATTISTA VICO'NUN TARİH ANLAYIŞI

Hüseyin Fırat ŞENOL¹

GİRİŞ

Giovanni Battista, ya da daha yaygın bilindiği söylenişyle Giambattista Vico, 1668 yılında Napoli'de doğmuş ve çalışma yaşamı boyunca doğduğu kentin üniversite-sinde retorik (hitabet) profesörü olarak ders vermiştir. Önemli ölçüde yoksulluk ve yoksunlukla dolu bir ömür geçirmiş olan Vico, aynı zamanda, yaşadığı çağda söylediklerinin değerinin anlaşılmaması gibi bir olumsuzluğa da maruz kalmıştır. Magnum opusu olan Ulusların Ortak Doğasına İlişkin Yeni Bir Bilimin İlkeleri'ni (bundan sonra, Yeni Bilim) ilk kez 1725'de, aynı yapıtın gözden geçirilmiş ikinci düzenlemesini 1730'da yayınlayan ve son biçimini 1744'de yayına hazırladıktan sonra vefat eden Vico, bu yapıtında işlediği temel savlarla, kendi görüşüne göre yeni bir bilimin temelini atmıştır; ulusların ortak doğasını araştırmaya yönelen bu “yeni bilim” denildiğinde, günümüzde yaygın biçimde anlaşılan, onun tarih felsefesidir. Fakat, onun ilk özgün felsefe yapıtı olarak görülebilecek olan Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine adlı yapıtında söyledikleri, Yeni Bilim’de söyleyeceklerinin ipucunu verir niteliktedir. Bu çalışmada da, son dile getirilen düşünceden hareketle, Vico’nun kendi düşünsel yolculuğundaki zamandizini izlenecektir. Böylelikle, onun insan-toplum bilimlerine ve tarihe gereken önemin verilmesi gerektiği yönlü görüşünün izlerinin sürülmüş olması ve Yeni Bilim’le gerçekleştirmek istediğinin daha açık biçimde anlaşılması hedeflenmektedir.

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, hfseol@anadolu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-6024-9073

KAYNAKLAR

- Collingwood, R. G. (2010). *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: DoğuBatı.
- Descartes, R. (1994). *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, İstanbul: Sosyal.
- Gardiner, P. (1962). *Theories of History*, USA: The Free Press of Glencoe.
- Kabadayı, T. (derl.; 2017). *Augustinus'tan Paul Weiss'a Tarih Felsefecileri*, Ankara: BilgeSu Yayınları (1. Baskı).
- Löwith, K. (2004). "Vico", *Tarih Felsefesi* içinde, çev. ve haz. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılâp (8. Baskı), s. 261-276.
- Özlem, Doğan (2004). *Tarih Felsefesi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yay. (8. Baskı).
- Pompa, L. (1975). *Vico: A Study of the New Science*, New York: Cambridge University Press.
- Vico, G. (1942). *La Scienza Nuova Seconda*, Almanca çev. Fausto Nicolini, Bari: Gius Laterza&Figli
- Vico, G. (1984). *The New Science of Giambattista Vico*, çev. Thomas Goddard Bergin-Max Harold Fisch, Cornell University Press.
- Vico, G. (2007). *Yeni Bilim*. Çev: Sema Önal, Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Vico, G. (2017). *Çağımızın Araştırma Yöntemleri Üzerine*. Çev: Talip Kabadayı, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Şekil 1 için kaynak: http://www3.niu.edu/acad/english/vico/big_vico.jpg (Erişim Tarihi: 01.04.2011)

BÖLÜM 3.2

JOHANN GOTTFRIED HERDER'İN TARİH ANLAYIŞI

Erdal İSBİR¹

GİRİŞ

Herder (1744-1803) Prusya'nın Mohrunge kasabasında doğdu. Kant ve Hamann'la yakın dostluğu olan Herder, Kant'ın felsefesinden çok Hamann'ın düşüncelerinden etkilenir. Bu etki dolayısıyla olsa gerek dil felsefesi ve tarih felsefesi alanında önemli eserler verir. Bu eserleriyle Herder, Alman Romantik hareketin öncüleri arasında sayılır. Aydınlanma dönemi düşünürü olsa da Herder, Aydınlanma'nın ve özellikle Kant'ın temel fikirlerine karşı çıkar örneğin Kant'ın insanın yeterlerini düşünmek, istemek, yargıda bulunmak biçiminde keskin sınırlarla ayırmasına karşı çıkar. 1772 yılında yayınlanan *Dilin Kökeni Üzerine Deneme* adlı eserinde dilin insan doğasından kaynaklandığını ve insanın doğasının da bütünlüğü olduğunu vurgular. Bu düşünce daha sonra romantik düşünürler tarafından akıl ve duygunun birlikteliği biçiminde geliştirilecek ve özellikle Dilthey tarafından hermeneutik temel olarak benimsenecektir. Bu nedenle Herder, hermeneutik gelenek içinde önemli bir yere sahiptir (Forster, 2010, s.54).

Goethe ve Schiller'le de dostluğu olan Herder, onların şiiri ve edebiyatından derinden etkilenir. Herder'e göre Alman şiir ve edebiyatı, dilin tarihsel gelişiminin bir sonucudur. Herder'in Alman halk şarkılarına, Luther'in diline, Shakespeare ve Homeros'a ilgisi, dil ile tarih arasında kurduğu bu ilişkiden kaynaklanır.

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İTBF, Felsefe Bölümü, erdalisbir@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-3100-4456

özgü bir değeri olduğunu kabul eden Herder, bu çeşitliliği insanlık tarihinin bir zenginliği olarak görür. Böylece insanlık, sürekli gelişen bir hümanite yolculuğu içinde kendi anlamını arar. Bu yolculuk hiçbir zaman tamamlanmaz; çünkü insan aklı ve ruhu, zamanın içinde sürekli olarak kendisini yeniden yaratır. İşte bu yaratım süreci, Herder'e göre tarihin ta kendisidir.

KAYNAKLAR

- Berlin, I. (2000). *Three Critics of the Enlightenment, Vico Hamman, Herder*. Henry Hardy, (Ed.). Pimlico.
- Berlin, I. (2004). *Romantikliğin Kökleri*. Henry Hardy (Haz.) Mete Tunçay (Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Barnard, F. M. (1983). Self-Direction: Thomasius, Kant, and Herder. *Political Theory*. Vol. 11, No. 3 (Aug., 1983), ss. 343-368, Sage Publications Inc.
- Forster, M. N. (2010). *After Herder, Philosophy of Language in the German Tradition*. Oxford University Press.
- Gaier, U. (2003). The Problem of Core Cognition in Herder. *Monatshefte*, Vol. 95, No. 2, *Johann Gottfried Herder 1744-1803 (Summer, 2003)*. ss.294-309. University of Wisconsin Press.
- Gökberk, M. (1997). *Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Herder, J. G. (1966). *Outlines of a Philosophy of the History of Man*. T. Churcill (Trans.). Bergman Publishers.
- Herder, J. G. (2004a). *Another Philosophy of History and Selected Political Writings*. Ioannis D. Evrigenis-Daniel Pellerin (Trans., Ed.). Hackett Publishing Company.
- Herder, J. G. (2004b). *Philosophical Writings*. Michael N. Forster (Trans., Ed.). Cambridge University Press.
- Herder, J. G. (2006). *Selected Writings on Aesthetics*. Gregory Moore (Trans., Ed.). Princeton University Press.
- Kant, I. (2006). Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi. Uluğ Nutku (Çev.). *Tarih Felsefesi Seçme Metinler*. Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu (Haz.). Doğubatu Yayınları.
- Nisbet, H. B. (1970). *Herder and the Philosophy and History of Science*. IBM Press.
- Thomasius, C. (2007). *Essays on Church, State, and Politics*. Ian Hunter, Thomas Ahnert, Frank Grunert (Ed. and Trans.). Liberty Fund.

BÖLÜM 3.3

IMMANUEL KANT'IN TARİH ANLAYIŞI

Emin ORAL¹

GİRİŞ

Genel olarak bakıldığında Kant'ın geçmişten geleceğe uzanan tarih tasarımı kendi dönemine egemen olan Aydınlanma ve ilerleme düşüncesine, özgürlük ve ebedi barış idealine bağlı olduğunu, aklın gelişimine ve aklın rehber güç, kılavuz olarak alınmasına vurguda bulunduğunu ve hatta ilerlemenin rehber ve itici gücünü yalnızca akıl değil aynı zamanda doğa olarak belirlediğini yani, söz konusu tarih tasarımı doğanın insan türünü kendi planına göre yönlendirdiğine ilişkin düşünceyi kapsadığını belirtebiliriz. Bu izlekte ilerleyen Kant tam bir Aydınlanma filozofu olarak göz önüne alınabilir. Aydınlanma ise bir dünya görüşü olarak kabul edilebilir. Macit Gökberk'in (2019) belirttiği üzere "Aydınlanma ile, düşünme ve değerlemenin geleneklere bağlı olmaktan kurtulup insanın kendi usuyla, kendisinin yapmış olduğu denemeler ve gözlemlerle yaşamını aydınlatmaya girişmesi anlaşılır" (s. 72). Bu dünya görüşü ilerleme düşüncesine sıkı sıkıya bağlıdır; insanın kendine has yeteneklerini, olanaklarını, kendi doğasını gerçekleştirdiği veya yetkinleştirdiği bir süreci, tarihsel bir devinim ve gelişim sürecini varsaymaktadır. Bu bakımdan Kantçı Aydınlanma dünya görüşü açısından insanlık tarihinin bir anlamı bulunmaktadır. Kant'ın savunduğu bu anlam ilerlemeyi, insani yeteneklerin, özgürlüğün, aklın serpilip gelişmesini destekle-

¹ Arş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, eminal@anadolu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3329-4204

KAYNAKÇA

- Agtaş, Ö. & Yılmaz, S. (2021). Kant ve Fransız devrimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 76(4), 823-844.
- Arendt, H. (2020). Kant'ın siyaset felsefesi üzerine notlar. *Cogito Dergisi*, (41-42), 340-379.
- Cassirer, E. (1988). *Kant'ın yaşamı ve öğretisi*. (D. Özlem, Çev.). Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Coşkun, V. (2021). Kant: barış için ebedi bir referans. *DÜHFD*, 26(45), 207-223.
- Çörekçioğlu, H. (2020). İnsan güvenliğini Kant'la düşünmek. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 163-180.
- Durmaz, N. (2014). Kant'a göre tarih felsefesi: Terakki nedir? adlı makalenin sadeleştirilmesi. *B. Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 19-23.
- Duva, Ö. (2020). Kant'ın kozmopolitizminin antropolojik kökenleri. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 143-162.
- Ereker, F. A. & Özer, U. (2020). Savaşlarla ilerleyen tarih: Immanuel Kant'ın tarih felsefesi ve haklı savaş. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 181-205.
- Ertene, M. (2014). Kant felsefesinde tarihin başlangıcı ve sonu üzerine bir değerlendirme: Yaşamsızlığa doğru bir yaşam çabası olarak tarih. *Felsefe Dünyası*, (60).
- Gökberk, M. (2019). *Kant ile Herder'in tarih anlayışları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Guyer, P. (2022). *Kant*. (D. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- Habermas, J. (2020). İki yüzyıl sonrasında geriye bakışın kazanımlarıyla Kant'ın ebedi barış idesi. *Cogito Dergisi*, (41-42), 381-417.
- Heimsoeth, H. (2018). *Kant'ın felsefesi*. (T. Mengüşoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (2006a). Dünya yurttaşlığı amacına yönelik genel bir tarih düşüncesi. *Tarih felsefesi-seçme metinler*. (Haz: D. Özlem & G. Ateşoğlu; U. Nutku, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (2006b). İnsanlık tarihinin tahmini başlangıcı. *Tarih felsefesi-seçme metinler*. (Haz: D. Özlem & G. Ateşoğlu; M. Bal & G. Ateşoğlu, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Kant, I. (2023). *Ebedi barış üzerine felsefi bir tasarı*. (C. Yeşilçayır, Çev.). Fol Yayınları.
- Kant, I. (2023). Aydınlanma nedir? sorusuna yanıt. *Immanuel Kant-seçilmiş yazılar*. (N. Bozkurt, Çev.). Sentez Yayıncılık.
- Ökten, K. H. (2020). Kant'ta barışın yazgısallığı. *Cogito Dergisi*, (41-42), 419-432.
- Özlem, D. (2004). *Tarih felsefesi*. İnkılap Kitapevi.
- Recki, B. (2020). Kant ve aydınlanma. *Cogito Dergisi*, (41-42), 192-213.
- Sevinç, T. (2024). Ebedi barışın çağdaş yorumları üzerinden Kant'ı yeniden okumak. *Kayı-Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 23(3), 92-127.
- Şallı, S. (2018). Kant'ta barış düzeni, dünya vatandaşlığı ve ötekiler: Modern kozmopolitizm düşüncesinin temelleri üzerine bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 92-108.
- Wood, A. W. (2020). *Kant*. (A. Kovanlıkaya, Çev.). Alfa Yayınları.

BÖLÜM 3.4

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL'İN TARİH ANLAYIŞI

Eren RIZVANOĞLU¹

GİRİŞ

Hegel'in tarih felsefesi konusundaki görüşlerine başlamadan kabaca tarihin onu düşünen bir kişi açısından anlamı üzerine kısaca bir düşünmek lazım. Belki bu noktada bir analogi kurmak da mümkün olacaktır. Kim olduğumuzu fark ettiğimiz o andan itibaren her daim kendimizi; maruz kaldığımız, içine doğduğumuz veya tercih ettiğimiz bir dünyada, yaşadıklarımızı nasıl yaşadığımızı anlatma biçimlerimize bağlı olarak anlamlandırırız. Yaşanan bir şimdi vardır ama o şimdi bir an sonra geçmiş olur ve bu geçmişler belleğimizde tortulaşarak anılarımızı oluşturur. Ne zaman kim olduğumuzu ve niçin yaşadığımızı anlamak istesek, belleğimizde biriken anılara döneriz. Kabul etmek gerekir ki bu durum her zaman değişen ve hatta başkalaşan birtakım anılar demetini de içerir. Aslında yaşadıklarımız (*res gestas*) değişmemiştir, sadece onları anlatma biçimimiz (*historiam rerum gestarum*) değişmiştir ki bu da onları anlatmak adına dünyayı nasıl gördüğümüzün değiştiğinin bir göstergesidir. Çocukken yaşadığımız bir olay, o olayı yaşayan bir ergenden ilk gençlik zamanlarına, oradan gençliğe ve orta yaşlarımıza ve en nihayetinde yaşlılığımıza doğru başkalaşarak geçer. Sonuçta bu akışı kesen asla hep yineleyen şeyler değildir. Bu nedenle Hegel (1995, s.159), “her şey aynı biçimde akıp gidiyorsa, anılarda yer etmez” derken, aslında

¹ Prof. Dr., İzmir Demokrasi Üniversitesi, Felsefe Bölümü, eren.rizvanoglu@idu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-3578-1041

KAYNAKLAR

- Adorno, T. W. (2005). *Minima Moralia: Sakatlanmış yaşamdan yansımalar* (O. Koçak, Çev.). Metis Yayınları.
- Beiser, F. (2019). Hegel (S. Beyazıt, Çev.). Alfa Yayınları.
- Bernasconi, R. (2003). With what must the history of philosophy begin? Hegel's role in the debate on the place of India within the history of philosophy. In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 35–49). SUNY Press.
- Buchwalter, A. (2009). Is Hegel's philosophy of history Eurocentric? In W. Dudley (Ed.), *Hegel and history* (pp. 87–110). State University of New York Press.
- Collingwood, R. G. (1996). *Tarih tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). Gündoğan Yayınları.
- Dudley, W. (2009). Introduction. In W. Dudley (Ed.), *Hegel and history* (pp. 1–12). State University of New York Press.
- Duquette, D. A. (2003). Introduction. In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 1–15). SUNY Press.
- Fiala, A. (2003). The dawning of desire: Hegel's logical history of philosophy and politics. In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 51–64). SUNY Press.
- Fukuyama, F. (2006). *Tarihin sonu ve son insan* (Z. Dicleli, Çev.). Profil Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (1996). *Tarihte akıl* (Ö. Sözer, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2001). *The philosophy of history* (J. Sibree, Trans.). Batoche Books.
- Hegel, G. W. F. (2008). *Outlines of the philosophy of right* (T. M. Knox, Trans.; S. Houlgate, Rev. ed.). Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (2010). *Tarih felsefesi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.
- Hösle, V. (2003). Is there progress in the history of philosophy? In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 185–204). SUNY Press.
- Maker, W. (2009). The end of history and the nihilism of becoming. In W. Dudley (Ed.), *Hegel and history* (pp. 15–34). State University of New York Press.
- McCumber, J. (2009). Hegel and the logics of history. In W. Dudley (Ed.), *Hegel and history* (pp. 69–83). State University of New York Press.
- Nuzzo, A. (2003). Hegel's method for a history of philosophy: The Berlin introduction to the lectures on the history of philosophy. In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 19–34). SUNY Press.
- Rozenkranz, K., & Hall, G. S. (1872). Hegel's philosophy of history. *The Journal of Speculative Philosophy*, 6(4), 340–350. <https://doi.org/10.2307/25667734>
- Sabancı, C. (2020). *Ölümün öznesi*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Smith, S. B. (1983). Hegel's discovery of history. *The Review of Politics*, 45(2), 163–187. <https://doi.org/10.1017/S0034670500045861>
- Surber, J. P. O'N. (2003). The “end of history” revisited: Kantian reason, Hegelian spirit, and the history of philosophy. In D. A. Duquette (Ed.), *Hegel's history of philosophy: New interpretations* (pp. 205–223). SUNY Press.
- Walsh, W. H. (1965). Hegel on the history of philosophy. *Beiheft zur Zeitschrift für philosophische Forschung*, 5, 67–82.
- Yalvaç, F. (2009). Hegel, dünya tarihi ve özgürlük mücadelesi olarak uluslararası ilişkiler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(21), 3–37.

BÖLÜM 3.5

KARL MARX'IN TARİH ANLAYIŞI

Ceyhun Akın CENGİZ¹

GİRİŞ

Karl Marx (1818- 1883) Prusya'nın Trier kentinde muhafazakâr orta sınıf Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünya gelmiştir. Ailesi 1818 yılında Yahudilerin kamusal işlere girmeleri yasaklanınca Hristiyanlığa (Protestanlığa) geçiş yapmışlardır. Karl Marx 1824 yılında vaftiz edilmiştir. Kantçı akılcılık ve siyasi liberalizm geleneğinde yetiştirildi. 12 yaşına kadar evde eğitim aldıktan sonra Marx, sonrasında yerel bir okula devam etmiştir. 1835 yılında Bonn Üniversitesinde hukuk eğitimine başlamıştır fakat felsefeye ilgisi nedeniyle 1836 yılında hukuk eğitimini yarıda bırakarak Berlin Üniversitesinde felsefe eğitimine başlamıştır. Burada Hegelci düşünceyi keşfetti ve Genç Hegelcilerle (Max Stirner, Bruno Bauer, David Strauss, Ludwig Feuerbach gibi isimlerle) tanıştı. 1841'de Jena üniversitesinde sunduğu “*Demokritos ve Epiküros'un Doğa Felsefelerindeki Ayrım*” adlı çalışmasıyla doktora derecesini almıştır. 1842 ve 1848 yılları arasında Ren Bölgesi, Fransa ve Belçika'da çıkan gazete ve dergilerde çalışmıştır. Rheinisch Zeitung dergisinin yazarı daha sonra editörü olmuştur. Bu dönemde “*Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*” adlı eserini yayınlamıştır. 1843 yılında evlenir ve Paris'e taşınırlar. Burada Michael Bakunin, Heinrich Heine, Wilhelm Weitling gibi devrimciler ve radikal düşünürle tanıştı. İlgisi ekonomi politiğe kaymıştır.

¹ Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, ceyhunakincengiz@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-6929-1158.

insanın diğer insanlarla ilişkisine dairdir. Kapitalist üretim biçiminde insanlar arası ilişkiler dönüşüme uğrar, diğer insanlar yabancı/düşman olarak görülür (Bracaletti, 2024, s. 47, 48).

SONUÇ

Karl Marx'ın ortaya koyduğu görüşler tarihin olgulara, maddi niteliklere göre değerlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir. Tarih zorunlu yasalara göre işleyen ve ilerleyen bir yapıdadır. Tarihi insanı ve onun yaptıkları temelinde, pratikle açıklar. Tarihin işleyişini dile getirirken ortaya koyduğu bilinç kavramı da soyut değildir. Maddi yapının sürecin bir yansımasıdır. Tarihte aklın konumunu bu bağlamda farklılaştırarak anlatmıştır. Marx kategorilerden hareket ederek değil somut gerçeklikten, pratiğe dayalı olarak bir teori ileri sürer. Materyalist temelde ortaya konmayan bir tarih anlamlı değildir. Bu bağlamda ekonomi üzerinde durulması gereken unsur olmaktadır. Tarihin oluşum süreci ekonomiyle açıklanabilecektir. İnsanın eylemlerini belirleyen asıl unsur ekonomidir. Siyasi ilkelere tarihi açıklamak eksik olacaktır, ekonomik ilkelere dayanmak zorunludur. Rastlantısal olmayan tarihin ilerleyişi, ekonomik ilkelere göre belirlenmektedir. Toplumsal ilişkiler üretim güçleri ve üretim ilişkilerine göre biçimlenir. Her bir dönem, önceki toplumun ekonomik şartlarındaki gelişmelere bağlı olarak meydana gelir. Karl Marx tarihin yorumlanmasında gerçekçi bir yaklaşımın benimsenmesinde etkili olmuş bir filozoftur. Aynı zamanda o, tarihin pratik olarak değiştirilmesinde/dönüştürülmesinde belirleyici bir eylem adamıdır.

KAYNAKLAR

- Aysevener, K. (2015). *Tarih felsefesi*. Say Yayınları.
- Boguslavski, Karpuşin, Rakitov, Çertekin ve Ezrin. (2006). *Diyalektik ve tarihsel materyalizmin abecesi* (çev. V. Erdoğan). Sol Yayınları.
- Bolay, S. H. (1997). *Felsefi doktrinler ve terimler sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Bracaletti, S. (2024). Ekonomik- felsefi el yazmaları. U. Eco (Ed.), *Felsefe tarihi* (çev. L. T. Basmacı, 6. cilt) içinde (s. 46-49). Alfa Yayınları.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Copleston, F. (1998). *Felsefe tarihi, nihilizm ve materyalizm*. (çev. D. Canefe, 7.cilt, bölüm 2). İdea Yayınları.
- Cuff, E.C., Sharrock W. W. ve Francis D. W. (2013). *Sosyolojide perspektifler*. (çev. Ü. Tatlıcan). Say Yayınları.
- Çubukçu, A. (2011). *Teoride ve eylemde diyalektik materyalizm*. Evrensel Yayınları.
- Foulquie, P. (1975). *Diyalektik*. (çev. A. Timuçin). Gelişim Yayınları.
- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. ve Yolsal, Ü. H. (2008). *Felsefe sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Harris, L. (1993). Üretim güçleri ve üretim ilişkileri. T. Bottomore (Ed.). *Marxist felsefe sözlüğü* (çev. Ş. Kahveci) içinde. İletişim Yayınları.

- Hilav, S. (2014). *Diyalektik düşüncenin tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.
- Koç, E. (2021). *XIX. Yüzyıl felsefesi*. Nobel Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1992). *Alman İdeolojisi*. (çev. S. Belli). Sol Yayınları.
- Marx, K. ve Engels, F. (1998). *Komünist manifesto ve komünizmin ilkeleri*. (çev. M. Erdost). Sol Yayınları.
- Marx, K. (1993). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*. (çev. S. Belli). Sol Yayınları.
- Sartre, J. P. (1998). *Materyalizm ve devrim*. (çev. E. T. Eliçin). Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Stalin, J. (1989). *Diyalektik ve tarihsel materyalizm*. (çev. Z. Seyhan). Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Timuçin, A. (1992). *Düşünce tarihi*. İnsancıl Yayınları.
- Turner, J. H., Beeghley, L., Powers, C. H. (2013). *Sosyolojik teorinin doğuşu*. (çev. Ü. Tatlıcan). Sentez Yayıncılık.
- Veca, S. (2024). Karl Marx. Umberto Eco (Ed.), *Felsefe tarihi* (çev. L. T. Basmacı, 6. cilt) içinde (s. 41-62). Alfa Yayınları.

BÖLÜM 3.6

WILHEM DILTHEY'İN TARİH ANLAYIŞI

Erdal İSBİR¹

GİRİŞ

1833-1911 yılları arasında yaşamış bir Alman filozofu olan Wilhelm Dilthey, doğa bilimleri karşısında insan bilimlerini, kendi deyimiyle *tin bilimlerini* metodolojik olarak temellendirmeye girişir ve bu girişimiyle bu bilimlerin felsefi dayanaklarını gözler önüne serer. Hegel'in ölümünden iki yıl sonra, 1833'te Ren Nehri kıyısındaki Biebrich'te doğan Dilthey'in düşüncesi, Kant, Herder, Fichte, Schelling, Schleiermacher ve Hegel'den izler taşır. Almanların uluslaşma sürecinin doruk noktasında yaşamış olan Dilthey, Orta Avrupa'da küçük Alman devletçiklerinin konfederasyon altında birleşme girişimlerinin kimi zaman başarıyla kimi zaman başarısızlıkla sonuçlandığına tanık olmuştur. Prusya ve Avusturya gibi iki büyük imparatorluğun bu girişimlerdeki çatışmacı siyasi etkisini görüp yaşamıştır. Öyle ki siyasi olarak Alman Konfederasyonu egemenliği altında doğan Dilthey'in ölümü Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun egemenliğine denk gelmiştir. Avrupa'da siyasi ve tarihi olarak hızlı değişimlerin yaşandığı 19. yüzyıl'da tarih de felsefenin en önemli sorunu haline gelmiştir. 19. yüzyıl tarih yüzyılıdır ve Dilthey'in tarih özelinde insan bilimlerini metodolojik olarak temellendirme arzusu da bundan kaynaklanmaktadır.

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İTBF, Felsefe Bölümü, erdalisbir@gmail.com, ORCID iD: 0000-0002-3100-4456

Sonuç olarak, Dilthey'in tarih felsefesi, modern insan bilimlerinin metodolojik ve epistemolojik temellerinin atılmasında belirleyici bir işleve sahiptir. Onun düşüncesi, yalnızca pozitivizmin sınırlarını aşan bir bilim anlayışı geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda insanın tarihsel varlık olarak kendi kendisini anlama çabasına felsefi bir zemin kazandırır. Bu yönüyle Dilthey, yalnızca bir tarih filozofu değil, insanın anlam dünyasını, tarihsel bilincini ve kültürel üretimini kavramaya yönelik hermeneutik bir çerçeve sunan özgün bir düşünür olarak düşünce tarihinde önemli bir yer sahiptir.

KAYNAKLAR

- Bollnow, O. F. (2003). İfade ve Anlama, *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, Doğan Özlem, (Çev. ve Der.), ss.:95-136. İnkılap3 Yayınları.
- Bulhof, I. N. (1976). Structure and Change in Wilhelm Dilthey's Philosophy of History, *History and Theory*, Vol. 15, No. 1 Feb., 1976, pp. 21-32.
- Dilthey, W. (1962). *Pattern and Meaning in History, Thoughts on History and Society*, H. P. Rickman, (Ed.). Harper&Brothers.
- Dilthey, W. (1977). *Descriptive Psychology and Historical Understanding*, Richard M. Zaner, Kenneth L. Heiges, (Trans.). Martinus Nijhoff, The Hague.
- Dilthey, W. (1985). *Poetry and Experience, Selected Works, Volume V*, Louis Agosta, Rudolf A. Makkreel, Michael Neville, Christopher Rodie, Joseph Ross, Trans. and Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi, (Eds.). Princeton University Press.
- Dilthey, W. (1989). *Introduction to Human Sciences, Selected Works, Volume I*, Michael Neville, Jeffrey Barnouw, Franz Schreiner, Rudolf A. Makkreel, Trans. and Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi, (Eds.). Princeton University Press.
- Dilthey, W. (1996). *Hermeneutics and the Study of History, Selected Works, Volume IV*, Theodore Nordenbaug, Frederic R. Jameson, Rudolf A. Makkreel, Ramon J. Betanzos, Ebrahim Fischhoff, Patrica van Tuyl, Trans. and Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi, (Eds.). Princeton University Press.
- Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, Doğan Özlem, (Çev.). Paradigma Yayınları.
- Gadamer, H. G. (1989). *Truth and Method*, Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall, (Trans.). The Continuum.
- Habermas, J. (1972). *Knowledge and Human Interests*, Jeremy J. Shapiro, (Trans.). Beacon Press.
- Owensby, J. (1988). Dilthey and the Historicity of Poetic Expression, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 46, No. 4, Summer, 1988, pp. 501-507, Wiley.
- Riedel, M. (2003). Wilhelm Dilthey'da Teorik Bilme ve Pratik Yaşama Kesinliği Bağlantısı, *Hermeneutik Üzerine Yazılar*, Doğan Özlem, (Çev. ve Der.), ss.:59-92. İnkılap Yayınları.

BÖLÜM 4.1

KARL POPPER'IN TARİH ANLAYIŞI

Cengiz İskender ÖZKAN¹

GİRİŞ

Yirminci Yüzyılın ilk yarısı epistemolojide bilimsel bilgiyi ve bilimsel yöntemi tanımlayan Bilim Felsefesi adında yeni bir disiplinin kuruluşuna ilişkin çalışmalara tanıklık etmiştir. Bu kapsamda “bilim bilginin en saygıdeğer türünün adı” olarak görülürken (Lakatos, 2014: s. 19) bilimsel bilgiyi her türlü metafizik veya sahte bilimsel düşünceden ayırmak üzere ölçütler belirlemeye yönelik çalışmalar yirminci yüzyıl Bilim felsefesinin karakteristik özelliği olmuştur. Viyana Çevresi adı verilen ve dilsel çözümleme yöntemini felsefe için empirist yöntemi de bilim için gerekli gören mantıksal empirist² felsefeciler bilimsellik ölçütü olarak deneysel doğrulanabilirlik ilkesini önermişler ve bu ilkeyi bilimsel önermeleri metafiziğin anlamsız olan sahte önermelerinden ayırmak için bir anlam ölçütü olarak kullanmayı denemişlerdir. Karl Popper'ı felsefede tanınır kılan da bu olgucu ve doğrulamacı bilimsellik ve anlamlılık ölçütüne getirdiği eleştiriler olmuştur. Onun asıl ünü bilim felsefesi alanındadır. Mantıksal empirizmin empirik doğrulanabilirlik üzerinden getirdiği bilimsellik ölçütüne karşı çıkarak bilimi sahte-bilimden ayırmak üzere sınır koyma ölçütü ya da bilimsellik ölçütü olarak yanlışlanabilirliği önermiştir.

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, cengiz.ozkan@adu.edu.tr, ORCID iD:0000-0002-1953-979X

² Mantıksal empirist felsefeyi savunanlar yalnızca Viyana Çevresi düşünürlerinden oluşmamıştır, aynı zamanda İngiltere’de Alfred Ayer ile Berlin Deneysel Felsefe okulundan Carl Hempel ile Hans Reichenbach da bu mantıksal empiristler arasında sayılabilir.

Popper'a göre her iki yaklaşımın da özünde doğa bilimlerinin metodolojisinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan hatalı saptamalar vardır. Doğa bilimlerinin tüm öndeyileri koşullara bağlı tahminlerdir, oysa tarihsici tarih felsefelerinde toplumların ve insanlığın gelecek evrimini tahmin etmeye yönelik girişimler koşullardan bağımsız olarak ifade edildiği sürece kehanet düzeyinde kalacaktır. Popper bu anlayış çerçevesinde Hegel'in idealist yaklaşımı bağlamında geliştirdiği tarih felsefesini tarihsici olarak nitelendirirken Marx'ın materyalist tarih anlayışını da tarihsici bir felsefe olarak düşünmüştür. Bunun yanında tarihte bir gelişme ya da ilerleme yasası bulmayı amaçlayan Comte ve Mill gibi pozitivist düşünürlerin tarihsel gelişme teorileri de tarihsici nitelikler taşımaktadır.

Bunun dışında hem sağ kanat Hegelcilikten çıkan faşizm hem de sol kanat Hegelcilikten çıkan Marksizm ona göre totaliter niteliktedir. Bu bağlamda tarihsici düşünceler bütüncülük ve totaliterlik gibi tehlikeleri de içermektedir. Popper bu tür tarihsicilikleri "kabilecilik" olarak da adlandırdığı kapalı toplum anlayışlarının ve kökleri Platon'a kadar geri giden bir düşüncenin ürünü sayar. "Popper'ın tüm tarih görüşü "kapalı toplum-açık toplum" çifti çevresinde" ilişkilendirilmiştir (Baudouin, 1993: s. 22). Baudouin'nın da belirttiği gibi Popper köklü bir iyimserdir; "açık toplumun" ve "kapalı toplumun" bir tür Hegelci aşılması fikrine hiçbir biçimde inanmamaktadır. Buna karşın 'eleştirel akılcılık' geleneğinin yoluna devam edeceği kanısındadır. Buna kanıt olarak, bu yöntembilimin 'icadından' beri insanlığın evrimini göstermektedir. Engellerle kaplı bir yolda, akıl kendine her zaman bir geçit bulmaktadır" (1993: s. 27). Ancak Popper'a göre tarihin geri döndürülemez olması anlamında kaçınılmaz bir sona doğru ilerlediği fikri kaçınılmazı gereken bir düşüncedir. İnsanlık ilerlemektedir, bilim de ilerlemektedir. Ama bu ilerleme yolu engellerle doludur. Poppercı düşüncenin savunduğu eleştirelilik ve rasyonalizm tüm kapalı toplum anlayışlarından açık topluma doğru geçişin anahtarını oluşturur.

KAYNAKLAR

- Baudouin, J. (1993). Karl Popper. (Çev. Bülent Gözkân). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lakatos, I. (2014). Bilimsel Araştırma Programlarının Metodolojisi. (Çev. Duygu Uygun). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Popper, K. (2021). Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt I ve II. (Çev. M. Tunçay ve H. Rızatepe). Ankara: Liberte Yayınları.
- Popper, K. (2006). Bir Entelektüelin Yaşam Öyküsü: Bitmeyen Arayış. (Çev. Mustafa Acar). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Popper, K. (2003). Bilimsel Araştırmanın Mantığı. (Çev. İ. Aka ve İ. Turan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (1998). "Bilim: Kestirimler, Çürütmeler", Sağduyu Filozofu: Popper içinde. (Der. ve Çev. Cemal Güzel). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Popper, K. (1964). The Poverty of Historicism. NY: Harper Torchbooks .

BÖLÜM 4.2

BENEDETTO CROCE'NİN TARİH ANLAYIŞI

Burak SAYIN¹

GİRİŞ

20. yüzyılın ilk yarısının en etkili İtalyan filozofu diyebileceğimiz Benedetto Croce, felsefenin yanı sıra politika, estetik ve tarih alanlarında İtalyan entelektüel geleneği içinde oldukça önemli bir konumda bulunur. Bu disiplinler Croce'nin dört kitaptan oluşan ve Tin Felsefesi (*Filosofia dello Spirito*) adıyla bilinen geniş kapsamlı felsefe dizgesi dahilinde de önemli bir konuma sahiptir. Onun eserlerinde gerçeklik, her zaman tüm veçheleriyle bir bütün olarak ele alınır. Tin Felsefesini oluşturan eserler sırasıyla İfade Bilimi ve Genel Dilbilimi Olarak Estetik (1902), Saf Kavram Bilimi Olarak Mantık (1909), Pratik Olanın Felsefesi: Ekonomi ve Etik (1909) ve nihayetinde Tarihyazımının Teorisi ve Tarihi'dir (1917).² Bazı kaynaklarda *Storiografia*'nın Tin Felsefesi'ne dahil edilmediği görülse de, bu eser Croce'nin Tin Felsefesinin bağlayıcı bir sonucu olarak nitelendirilmelidir. Zira onun felsefesinin başat kavramı sezgi kavramı olmakla birlikte, Croce felsefesini oluşturan unsurlar birbirinden ayrı olarak değil, organik bir birlik olarak düşünüldüğünde anlamlı bir bütün ifade eder. Nitekim Raffaello Piccoli de bu tespiti şu sözleriyle doğrular:

¹ Arş. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü, burak.sayin@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9618-2758.

² Eserlerin sırasıyla orijinal isimleri: *L'Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*; *Logica come scienza del concetto puro*; *Filosofia della pratica, economica ed etica*; *Teoria e storia della storiografia*. Metin boyunca *Estetica*, *Logica*, *Pratica* ve *Storiografia* olarak anılacaktır

KAYNAKLAR

- Carr, H.W. (1917). *The philosophy of Benedetto Croce: The problem of art and history*. Macmillan and Co.
- Carr, E.H. (2012). *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt I.*, Çev: O. Suda. Metis Yayınları.
- Croce, B. (1909). *Logica come scienza del concetto puro*. Gius. Laterza&Figli.
- Croce, B. (1917). *Logic as the science of the pure concept*, Çev. D. Ainslie. Macmillan and Co.
- Croce, B. (1949). *History as the story of liberty*. Çev. S. Sprigge. Allen&Unwin.
- Croce, B. (1951). *My philosophy and other essays on the moral and political problems of our time*. Çev. E. F. Carritt. Allen&Unwin.
- Croce, B. (1989). *Teoria e storia della storiografia*. Adelphi Edizioni.
- Croce, B. (1990). *Estetica come scienza dell'Espressione e linguistica generale teoria e storia*. Adelphi Edizioni.
- Esposito, R. (2012). *Living thought: The origins and actuality of Italian philosophy*. Çev. Z. Hanafi. Stanford University Press.
- Papini, G. (1903). Philosophy in Italy. *The Monist*, 13(4), 553-585. Retrieved June 7, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/27899435>
- Piccoli, R. (1922). *Benedetto Croce an introduction to his philosophy*. Harcourt, Brace and Co.
- Tunali, İ. (1973). *B. Croce estetiğine giriş*. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

BÖLÜM 4.3

THEODOR W. ADORNO'NUN TARİH ANLAYIŞI

Ferda YILDIRIM GÜLENÇ¹

GİRİŞ

En yalın haliyle eleştirinin ne olduğu üzerine düşünen ve buradan hareketle toplumsal düzenin radikal bir soruşturmasını yürüterek onun dönüşümünü hedefleyen Eleştirel Teori geleneği çekirdek kadrosunda Karl August Wittfogel, Franz Borkenau, Henryk Grossmann, Friedrich Pollock, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Otto Kirchheimer, Franz Neumann gibi 20. yüzyılın entelektüel tartışmalarına yön vermiş önemli isimleri barındıran Frankfurt Okulu ekolüyle özdeşleşmiştir. Glyn Daly, Frankfurt Okulu'nun entelektüel ilgilerinden en temel olanını “soyut teorilerden çok tarihsel bağlama temel bir vurgu” (Daly, 2006, s. 32) ifadesiyle açıklar. Bu ilginin içerdiği üç düzey olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki bir tür pozitivizmle özdeşleştirilen geleneksel teorinin (Max Horkheimer) ele aldığı olgu ve olayları tarihsel bağlamından soyutlayarak işlemesine eleştirel bir gönderimde bulunur.

Bunun sonucunda ortaya çıkan ikinci düzeyde ise soyutlama edimi bağlamında geleneksel teori nesneleştirici bir tutumla ilişkilendirilirken, Eleştirel Teorinin bilgisel düzeyde dönüşlü yapısına vurgu yapılır. Başka bir ifadeyle Eleştirel Teori kendi tarihsel kökenlerinin farkında olan, kendisinin içinde olduğu ve ortaya çıkışının zeminini hazırlayan toplumsal ve tarihsel koşulların farkın-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi AD., ferdayildirim@artuklu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-3832-8848

ve Hegel'inki olmak olmak üzere, özgürlük kavramını merkeze alan ama bunu yaparken özgürlüğün hiç de mevcut olmadığı toplumsal koşulları olumlamaktan kaçınamayan felsefi sistemleri eleştiren Adorno, tam da bu nedenle negatif diyalektiği bir anti-sistem olarak sunmanın önemine dikkat çeker. Tarih felsefesi açısından bu anti-sistemi değerli kılan husus ise, tarihe atfedilen mutlak anlamları ve zorunlu yasaları sekteye uğratmasıdır. Hakikat olarak sunulan her türden sahteliği –ve sahte yaşamı- ifşa eden bu bakış açısıyla Adorno, her ne kadar eleştirel bir toplum teorisinin hangi temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini başarılı bir şekilde gösteriyor olsa da, tarihin karamsar yorumcusu olarak anılmaktan da kurtulamıyor. Bu elbette Adorno'nun özgürleşim olanağını tamamen dışladığı anlamına gelmez. Nitekim mensubu olduğu Eleştirel Teori geleneğinin temel hedeflerinden birisi, özgürlüğün ortadan kalktığı koşulları yine sahici bir özgürleşimin olanağı açısından ifşa etmektir.

KAYNAKLAR

- Adorno, Theodor W. (1977). The actuality of philosophy. *Telos*, (31), 120-133.
- Adorno, Theodor W. (1984). The idea of natural history. R. Hullot-Kentor (Trans.). *Telos*, (60), 111-124.
- Adorno, Theodor W. (2005a). *Minima moralia: Sakatlanmış yaşamdan yansımalar*. Orhan Koçak & Ahmet Doğukan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, Theodor W. (2005b). Progress. Henry W. Pickford (Trans.), *Critical models: Interventions and catchwords* (s. 143-160). New York: Columbia University Press.
- Adorno, Theodor W. (2006). *History and freedom: lectures 1964-1965*. Ed. Rolf Tiedemann (Ed.), Rodney Livingstone (Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Adorno, Theodor W. (2007). *Kültür endüstrisi kültür yönetimi*. N. Ülner, M. Tüzel & E. Gen (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, Theodor W. (2010). *Ahlak felsefesinin sorunları*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, Theodor W. (2014). *Negatif diyalektik*. Şeyda Öztürk (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Adorno, Theodor W. & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*. Nihat Ülner & Elif Ö. Karadoğan (Çev.). Ankara: Kabcacı Yayınları.
- Arendt, H. (2005). Kant'ın siyaset felsefesi üzerine notlar. Yasemin Tezgiden (Çev.) *Cogito*, (42-45), 340-379.
- Benjamin, W. (2014). Tarih kavramı üzerine. Ahmet Cemal (Çev.), Pasajlar (s. 37-49). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Calhoun, C. & Karaganis, J. (2001). Critical theory. George Ritzer & Barry Smart (Eds.), *Handbook of social theory* (s. 179-200). London: Sage Publications.
- Cook, D. (2014). *Adorno on nature*. London & New York: Routledge.
- Daly, G. (2006). Marxism. Simon Malpas & Paul Wake (Eds.), *The Routledge Companion to Critical Theory* (s. 37-50). New York: Routledge.
- Gülenç, K. (2012). Sosyal bilimlerin geleceği üzerine yeniden düşünmek. *Felsefe Dünyası*, 1 (55), 146-165.
- Gülenç, K. (2015). *Frankfurt Okulu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2003). *Tarihte akıl*. Önay Sözer (Çev.). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

- Jaeggi, R. & Schuhmacher, I. (2024). Adorno's negative Philosophy of history. Henry Pickford & Martin Shuster (Eds.), *The Oxford handbook of Adorno*. (in progress). <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190932527.013.5>
- Jay, M. (2001). *Adorno*. Ünsal Oskay (Çev.). İstanbul: Der Yayınları.
- Kant, I. (1982). Dünya yurttaşlığı amacına yönelik genel bir tarih düşüncesi. Uluğ Nutku (Çev.). *Yazko felsefe yazıları* 4 (117-129).
- Kant, I. (1984). "Aydınlanma nedir?" sorusuna yanıt. Nejat Bozkurt (Çev.). *Seçilmiş yazılar* (s. 213-221). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (1999). *Pratik aklın eleştirisi*. İ. Kuçuradi, Ü. Gökberk & F. Akatlı (Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi*. (İoanna Kuçuradi (Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- O'Connor, B. (2008). Adorno: Philosophy of History. Deborah Cook (Ed.), *Adorno: Key concepts* (pre-publication draft, s. 1-22). <https://philpapers.org/archive/OCOAPO-3.pdf>.
- Reijen, Willem v. (1999). *Adorno: Bir giriş*. Mustafa Cemal (Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

BÖLÜM 4.4

MİCHEL FOUCAULT'NUN TARİH ANLAYIŞI

Metin BECERMEN¹

GİRİŞ

Foucault gibi bir “düşünürü” ele almanın, özellikle felsefi bir bağlam içine oturtmanın çeşitli güçlükleri vardır. O, “felsefeye” mesafeli duran, “felsefe” ile belirli bir mesafe içinde düşünmeye çalışan bir “düşünür” olarak, düşüncelerini ortaya koyarken yine de felsefenin zemininde hareket eder. Bu şekilde, tarihe dair mevcut değerlendirmelerin, eğilimlerin dışında bir bakış açısı geliştirir. Bunu yaparken kendi özgünlüğünü bütün eserlerinde gösterir. Mevcut değerlendirmelerden farkını ortaya koyarak düşünce tarihinde kendi oynadığı rolü belirler.

Bu çerçevede kendi rolünün hakiki sorular sormak, insanlara, kendilerini hissettiklerinden daha özgür olduklarını, onların bir hakikat, bir kanıt olarak kabul ettikleri tarihin belirli bir anında oluşturulmuş olan bazı temaların ve sözde kanıtların eleştirilebileceğini, yıkılabileceğini göstermek ve kafalarındaki bir şeyi, yani bir entelektüelin rolünü değiştirmek olduğunu söyleyen Foucault hedefinin bizleri kuşatan manzaranın bir parçası olan, insanların evrensel olduğunu sandığı birçok şeyin, belirli bazı tarihsel değişimlerin sonucu olarak gerçekleştiğini göstermek olduğunu belirtir (Becermen,2024, s. 135-6).

¹ Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, mbecermen@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7585-265X

yan, sadece kurulduktan sonra varolan, gerçek olmayan, ama gerçekleştirilen bir şeydir. Foucault *Hapishanenin Doğuşu* kitabının kendisi için bir “hakikat”, bir “açıklama kitabı”nın karşısında yer alan bir “deneyim kitabı” olduğunu söyler.

Bu bağlamda, Foucault'da her an karşımıza çıkan şeyin deneyim olduğu görülür. Foucault, yılmadan farklı yaşam pratiklerinin, başka yaşam deneyimlerinin önemine, egemen bakış açılarına ya da tek egemen güç olmak isteyen kişi ve gruplara karşı hep farklılığa, başka olana vurgu yapar; anlamamanın ve yorumlamanın ötesinde olan deneyimin önemi üzerinde durur. Dünyada anlamamanın ve yorumlamanın ötesinde pek bir şey olmadığı görülmektedir. Buna göre, biz yorumlanmış olan bir dünyayı yeniden yorumlamaktayız. Ama söz konusu olan yaşamın kendisi olunca, burada, anlama ve yorumlama yetersiz kalır. Yaşamda olan şey deneyimdir; tekilliklerin, kırılmaların, kopuklukların deneyimidir. Foucault'nun söz ettiği tarih deneyim(ler)in, dönüşümlerin, tekil olayların belirleşlerinin tarihidir. Bu tarihte artık mutlak hakikatin, mutlak bilmenin, bütüncül değerlendirmelerin, üst bakışların yeri yoktur.

Burada, zıtlıkların ya da çelişkilerin sadece diyalektik yöntemle çözülmesi veya aşılması gerekmez; hatta böyle bir çabaya girmeye bile gerek yoktur. Söz konusu olan tarih olunca diyalektik bir süreçten söz edilemez. Çünkü tarihte böyle bir diyalektik açılma ve bu açılmayla gelişen, ilerleyen bir süreç söz konusu değildir. Bu bağlamda Foucault'nun ilerleme düşüncesini çok fazla gündemine almadığı açıktır. Buna göre Foucault, tarihin doğrusal ve sürekli bir gelişim çizgisi izlediği fikrini reddeder. Tarihte bir ilerlemeden ziyade kopukluklar, kırılmalar, kesintiler, geri dönüşler, sıçramalar, tekillikler, tekil deneyimler vardır. Ona göre tarih, ardışık olaylar dizisi değil; kopmaların, kesintilerin, dönüşümlerin ve söylemlerin iç içe geçtiği bir alandır. Foucault, bütün bunları kurumların – elbette Batı tarihindeki kurumların – ve bu kurumlar aracılığıyla şekillenen “öznenin” tarihini incelediğimizde açık bir şekilde görebileceğimiz bir çerçeve çizer.

KAYNAKLAR

- AKAY, A. (1995) *Michel Foucault İktidar ve Direnme Odakları*, Bağlam Yayınları.
- BECERMEN, M. (2024) *Adorno&Foucault Hakikat ve İktidar İlişkisi Üzerine*, Sentez Yayıncılık.
- BERNAUER, J. (2005) *W. Foucault'nun Özgürlük Serüveni*, Çev: İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları.
- BLANCHOT, M. (2005) “Hayalimdeki Michel Foucault”, Çev: A. Meral, *Dışarının Düşüncesi Michel Foucault-Hayalimdeki Michel Foucault Maurice Blanchot*, ss. 59-104, KbalcıYayınmevi.
- CHARTIER, R. (1998) *Yeniden Geçmiş*, Çev: L. Arslan, Dost Kitabevi Yayınları.
- DAVIDSON, A. (1986) I. “Archaeology, Genealogy, Ethics”, *Foucault: A Critical Reader*, ss. 221-33, Basil Blackwell.
- DELEUZE, G. (2006) *Müzakereler*, Çev: İ. Uysal, Norgunk Yayıncılık.
- DREYFUS H. L.-RABINOW P. (1986a) *Beyond Structuralism and Hermeneutics*, Harvester Press.

- (1986b) "What Is Maturity? Habermes and Foucault on 'What Is Enlightenment?'," *Foucault: A Critical Reader*, Edt: D. C. Hoy, ss. 109-121, Basil Blackwell.
- FOUCAULT, M. (1972) *The Archeology of Knowledge*, Çev: A. M. S. Smith, Pantheon Books.
- FOUCAULT, M. (1992) *Hapishanenin Doğuşu*, Çev: M. A. Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1993) *Cinselliğin Tarihi I*, Çev: H. Tufan, Afa Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1995) *Deliliğin Tarihi*, Çev: M. A. Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (1999a) *Kendini Bilmek*, Çev: G. Ç. Güven, Om Yayınevi,
- FOUCAULT, M. (1999b) *Bilginin Arkeolojisi*, Çev: V. Urhan, Birey Yayıncılık.
- FOUCAULT, M. (2002) *Kliniğin Doğuşu*, Çev: İ. M. Uysal, Epos Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2003) *İktidarın Gözü Seçme Eserler 4*, Çev: I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2004a) *Felsefe Sahnesi Seçme Eserler 5*, Çev: I. Ergüden, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2004b) *Marx'tan Sonra*, Çev: G. Aksay, Chiviyazıları Yayınevi.
- FOUCAULT, M. (2005a) *Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Eserler 1*, Çev: I. Ergüden, O. Akınhay, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2005b) *Büyük Kapatılma Seçme Eserler 3*, Çev: I. Ergüden, F. Keskin, Ayrıntı Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2005c) *Özne ve İktidar Seçme Eserler 2*, Çev: I. Ergüden, O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GUTMAN, H. (1999) "Rousseau'nun İtirafı", *Kendini Bilmek*, Çev: G. Ç. Güven, ss. 76-101, Om Yayınevi.
- JENKINS, K. (1997) *Tarihi Yeniden Düşünmek*, Çev: B. S. Şener), Dost Kitabevi Yayınları.
- KESKİN, F. (1999) "Söylem, Arkeoloji ve İktidar", *Doğu Batı sayı 9*, ss.15-22.
- MEGİL, AL. (1998) *Aşırılığın Peygamberleri*, Çev: T. Birkan, Bilim ve Sanat Yayınları.
- MUNSLOW, A. (2000) *Tarihin Yapısökümü*, Çev: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları.
- ROUSE, J. (1994) "Power/Knowledge", *The Cambridge Companion to Foucault*, Edt.: Gary Gutting, ss. 92-114, Cambridge University Press.
- SARUP, M. (1995) *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev: A. B. Güçlü, Ark Yayınevi.
- TEKELİOĞLU, O. (1999a) *Michel Foucault ve Sosyolojisi*, Bağlam Yayınları.
- TEKELİOĞLU, O. (1999b) "Moderniteye Sıkışan Özgürlük: Foucault'nun "Kendilik Teknolojileri"ne Bir Bakış", *Doğu Batı sayı 9*, ss. 41-50.
- URHAN, V. (2000) *Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*, Paradigma Yayınları.
- URHAN, V. (2013) *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*, Say Yayınları.
- Van de WIELE, J. (2002) "Michel Foucault'da Tarih: Arkeolojinin Anlamı", *Foucault ve Bilginin Arkeolojisi*, Der./Çev: V. Urhan, ss. 161-196, Paradigma Yayınları.
- YOUNG, R. (2000) *Beyaz Mitolojiler*, Çev: C. Yıldız, Bağlam Yayınları.

BÖLÜM 4.5

ROBİN GEORGE COLLINGWOOD'UN TARİH ANLAYIŞI

*Feyza DEMİR ÇİÇEK¹
Nuri ÇİÇEK²*

GİRİŞ

Tarih disiplini, genel hatlarıyla belirli bir coğrafi ve kronolojik bağlamda meydana gelen olayların, kurumsal yapıların ve toplumsal olguların sistematik bir biçimde betimlenmesi ve analiz edilmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu anlayış, tarihin yalnızca görünen olgulara indirgenerek değerlendirildiği yüzeysel bir yaklaşımı temsil eder. Oysaki tarih, maddi izlerden yola çıkarak geçmişi düşünsel olarak anlamlandırmayı hedefleyen bir sorgulama alanıdır. Bu niteliğiyle tarih, yorumlayıcı ve sorgulayıcı bir karakter taşır.

Tarihsel bilgi, yalnızca verilerin aktarımına değil; onları seçip yapılandıran düşünsel bir çabaya dayanır. Tarihçi, arkeolojik buluntular, epigrafik belgeler ve diğer birincil kaynaklar üzerinden geçmişe dair bir anlam inşa ederken, sahip olduğu teorik perspektifle bu verileri biçimlendirir. Böylece tarihsel verilerin bağlamdan bağımsız ve sabit anlamlara sahip olduğu inancı geçersizleşir ve ortaya, özne ile nesne arasında oluşan diyalektik bir bilgi yapısı çıkar. Bu çerçevede tarih, “belirli bir zaman ve mekân bağlamında meydana gelen sosyal ve kurumsal olguların, tarihçi tarafından entelektüel donanımı ve teorik yaklaşımı doğrultusunda sistematize edilerek yorumlandığı disiplinler bir alan” olarak tanımlanma-

¹ Arş. Gör., Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, fdemir@erbakan.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-8982-3702

² Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, nuricicek@aksaray.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-7565-475X

KAYNAKLAR

- Aşkın, Z., Durğun, S., & Geçit, B. (2017). *Tarih Felsefesinde Nedensellik Sorunsalı* (1. bs). Çizgi Kitabevi.
- Aysevener, K. (1996). R. G. Collingwood: Tarih ve Felsefe Arasında Bir Birlik Arayışı. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 21, 42-54.
- Aysevener, K. (2001). R. G. Collingwood'un *Tarih Felsefesi* (1. bs). İmge Kitabevi.
- Aysevener, K. (2005). Robin George Collingwood. İçinde A. Cevizci (Ed.), *Felsefe Ansiklopedisi* (1. bs, C. 3, ss. 274-281). Babil Yayıncılık.
- Aysevener, K. (2021). *Tarih Felsefesi* (2. bs). Say Yayınları.
- Aysevener, K., & Barutca, E. M. (2003). *Tarih Felsefesi* (1. bs). Cem Yayınevi.
- Carr, E. H. (2018). *Tarih Nedir?* (M. G. Gürtürk, Çev.; 22. bs). İletişim Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1996). *Bir Özyaşamöyküsü* (A. N. Akbulut, Çev.; 1. bs). Yapı Kredi Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2001). *Tarih Felsefesi Üzerine Denemeler* (E. Özvar, Çev.; 2. bs). Ayışığı Kitapları.
- Collingwood, R. G. (2020). *Speculum Mentis ya da Bilginin Haritası* (K. Aysevener & Z. Eren, Çev.; 2. bs). Doğu-Batı Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2023a). *Tarih Tasarımı* (K. Dinçer, Çev.; 9. bs). Doğu-Batı Yayınları.
- Collingwood, R. G. (2023b). *Tarihin İlkeleri ve Tarih Felsefesi Üstüne Başka Yazılar* (A. Aydoğan, Çev.; 1. bs). Say Yayınları.
- Kabadayı, T. (2017). *Augustinus'tan Paul Weiss'a Tarih Felsefecileri* (1. bs). BilgeSu Yayıncılık.
- Özkan, C. İ. (2013). *Tarih Felsefesi-II* (D. Özlem, Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özlem, D. (2001). *Tarih Felsefesi* (9. bs). İnkılap Kitabevi.
- Rubioff, L. (2003). Tarih ve İnsan Doğası: R. G. Collingwood Üzerine Yansımalar (K. Aysevener, Çev.). İçinde *Tarih Felsefesi* (1. bs, ss. 167-191). Cem Yayınevi.
- Saari, H. (t.y.). R. G. Collingwood'un Mutlak Ön-Kabuller Öğretisi (K. Aysevener, Çev.). *Doğu-Batı*, 3, 169-183.
- Uygur, N. (2012). Tarih Felsefesinin Yolu. *Felsefe Arkivi*, 3(3), Article 3. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iufad/issue/1310/15472>
- Yapıcı, U., & Yapıcı, M. İ. (2015). Robin George Collingwood'un Tarih Tasarımı: Tarih Felsefesi ve Tarih yazımı Süreçleri Üzerine Bir Tartışma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), Article 1. <https://doi.org/10.18037/ausbd.82865>

BÖLÜM 4.6

HAYDEN WHITE'IN TARİH ANLAYIŞI

Kurtul GÜLENÇ¹

Şilan KESLER²

GİRİŞ

Felsefi bir bakış açısıyla tarihi ele alırken karşımıza çıkan tarihyazımı-kurgu ilişkisi, tarihçinin geçmişi malzeme olarak kullanırken dilbilimle ve edebiyatla kurduğu ilginin ne türden bir ilgi olabileceği gibi sorunlar, çağdaş tarih felsefesi tartışmaları için önemli olmuştur. Hayden White, “anlatı olarak tarih” şeklinde ifade edilen düşüncesi ile tarihçilerin, tarihyazımıyla ve tarih felsefesiyle ilgilenenlerin, söz konusu sorunlara olan yaklaşımını büyük ölçüde etkilemiş; tarihe yönelik modern felsefi bakışın radikal değişimine aracılık etmiştir. Böylesi iddialı bir saptamayı destekleyen ifadeler, birçok tarihçi tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin, düşünce tarihi profesörü Frank Ankersmith, White’ın büyük ses getiren ve çoğunlukla başyapıtı olarak değerlendirilen *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe* (Metatarih: Ondokuzuncu Yüzyıl Avrupa’sında Tarihsel İmgelem) isimli³, 1973 tarihli çalışmasının yalnızca bir mag-

¹ Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Felsefe Bölümü, kurtul.gulenc@msgsu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0002-4123-4044.

² Arş. Gör., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Felsefe Bölümü, silan.kesler@msgsu.edu.tr, ORCID iD: 0000-0003-0850-9250.

³ Hâlihazırda, Hayden White’in Türkçeye çevrilmiş olan tek kitabı, bu çalışmasıdır: White, H. 2008. Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası’nda Tarihsel İmgelem. Çeviren Mehmet Küçük. Ankara: Dost. Bunun haricinde; White’in 2014 tarihli geç dönem çalışmalarından Practical Past kitabında yer alan “Historical

benzerini tarih alanında yaratmış; 20.yüzyıl sonlarında, özellikle tarihsel metinlerin edebi analizleri ve tarih felsefesinin anlatı ile ilgisi konusunda en önemli referanslardan birisi olarak dikkat çekmeyi de başarmıştır (Herman, 2011, s. 3)

KAYNAKLAR

- Ankersmit, F. R. (1989). Historiography and Postmodernism. *History and Theory*, 28(2), 137–153.
- Ankersmith, F. (2013). *Philosophy of History After Hayden White. A Plea for a Cognitivist Approach to White's Tropology*. London: Bloomsbury.
- Daniel, C. (2022). *Semiotics: The Basics*. London: Routledge.
- Domanska, E., Kellner, H., & White, H. (1994). Interview: Hayden White: The Image of Self-Presentation. *Diacritics*, 24(1), 91–100.
- Domańska, E. & American Council of Learned Societies. (1998). Encounters : Philosophy of History after Postmodernism. *Interviews: Hayden White*. ACLS Humanities E-Book. Charlottesville.
- Domańska, E. (2002). Postmodernism : The Key Figures. *Hayden White*. Mass.: Blackwell Publishers.
- Ermarth, Michael, Review of Metahistory, *The American Historical Review* 80 (1975), ss. 961-3.
- Fernbach, David, Çeviren. 2023. Carlo Ginzburg: 'In history as in cinema, every close-up implies an off-screen scene'. <https://www.versobooks.com/en-gb/blogs/news/5536-carlo-ginzburg-in-history-as-in-cinema-every-close-up-implies-an-off-screen-scene?srltid=AfmBO-opfO18OpKsMKAjEGdQHqoPUZw7kh-q9ZqwU5EM3TBy8GH6mTkr0>.
- Kant, I. (2000). *Critique of the Power of Judgment*. (P. Guyer, Çev.) Eric Matthews. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jay, M. (2013). Intention and Irony: The Missed Encounter Between Hayden White and Quentin Skinner. *History and Theory*, 52(1), 32–48.
- LaCapra, D. (1983). *Rethinking Intellectual History: Texts, Contexts, Language. A Poetics of Historiography: Hayden White's Tropics of Discourse*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Lorenz, Chris. (2013). "Tarihler Doğru Olabilir mi? Anlatıcılık, Olguculuk ve "Mecazi Dönemeç"" *Cogito (YKY)* (73: Tarih yazıcılığı), 225-251.
- O'Brien, J. E. (2015). *Critical Practice from Voltaire to Foucault, Eagleton and beyond: Contested Perspectives. Hayden White*. Leiden: Brill.
- Herman, P. (2011). *Hayden White: The Historical Imagination*. Cambridge: Polity.
- Roth, Michael S. (1988). Review of Cultural Criticism and Political Theory: Hayden White's Rhetorics of History. *Political Theory* 16, no. 4, 636–46.
- White, H. (1973). Foucault Decoded: Notes from Underground. *History and Theory*, 12(1), 23–54.
- White, H. (1980). The Value of Narrativity in the Representation of Reality. *Critical Inquiry*, 7(1), 5–27.
- White, H. (1982). Getting out of History. *Diacritics*, 12(3), 2–13.
- White, H. (1988). Historiography and Historiophoty. *The American Historical Review*, 93(5), 1193–1199.
- White, H. (1992). *The Content of the Form*. Baltimore, London: The Johns Hopkins UP.
- White, H. (1997a). Tropics of Discourse : Essays in Cultural Criticism. *The Historical Fact as Literary Artifact*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University. Press.
- White, H. (1997b). Tropics of Discourse : Essays in Cultural Criticism. *History, Historicism and the Imagination*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University. Press.
- White, H. (1997c). Tropics of Discourse : Essays in Cultural Criticism. *The Burden of History*. Baltimore, Md.: Johns Hopkins University. Press.

- White, H. (1997d). *Tropics of Discourse : Essays in Cultural Criticism. Interpretation in History.* Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.
- White, H. (1997e). *Tropics of Discourse : Essays in Cultural Criticism . Introduction: Tropology, Discourse, and the Modes of Human Consciousness.* Baltimore, Md.: Johns Hopkins University Press.
- White, H. (2000). An Old Question Raised Again: Is Historiography Art or Science? (Response to Iggers). *Rethinking History*. 4. 391-406.
- White, H., & Rogne, E. (2009). The Aim of Interpretation Is to Create Perplexity in the Face of the Real: Hayden White in Conversation with Erlend Rogne. *History and Theory*, 48(1), 63–75.
- White, H. (2013). Tarihsel Olay. (S. Paker, Çev.). *Cogito (YKY) (73: Tarihyazıcılığı)*, 61-87.
- White, H. (2014a). *The Practical Past. Historical Discourse and Literary Theory.* Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- White, H. (2014b). *The Practical Past. Historical Event.* Evanston, Illinois: Northwestern University Press.
- White, H. (2020). *Figural Realism Studies in the Mimesis Effect. Modernist Event.* Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press.
- White, H. (2022a). *The Ethics of Narrative: Essays on History, Literature, and Theory 2007-2017. Modernism and the Sense of History.* London, Ithaca.: Cornell University. Press.
- White, H. (2022b). *Metatarih: On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupası'nda Tarihsel İmgelem.* (M. Küçük, Çev.). İstanbul: Ketebe.
- Tezcan, S. (2018). Hayden White ve Tarih Anlatısı Sorunu. *Turkish History Education Journal* (7), 632-661.
- Ulusoy, N. (2019). Bir Melodramla Tarih Yazmak Mümkün mü? *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 133-139.
- Vann, R. T. (1998). The Reception of Hayden White. *History and Theory* 37, no. 2.
- Yıldırım, F. (2024). Foucault'nun İktidar Sorunsallaştırmasında Hukuk ve Haklar. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (1), 75-88.